

Сконструйована модель виконує роль педагогічного передбачення, результати якого будуть уточнюватися шляхом організації й проведення реального експерименту. Він дасть можливість порівняти отримані результати, виявити закономірності та принципи формування готовності вчителів до проектно-впроваджувальної діяльності.

Література

1. Беспалько В. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
2. Всемирная энциклопедия: Философия / Главн. науч. ред. и сост. А.Грицанов. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.
3. Генисаретский О. “Искусственные” и “естественные” системы // http://www.procept.ru/publications/1966_isk&est_sys.htm
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
5. Гришина Т. Освітня технологія як об'єкт методичної роботи. – Х.: Основа, 2003. – 96 с.
6. Добронравова И. Уроки Пригожина: философское основание и культурный контекст нового понимания мира в постнеклассической науке // Практична філософія. – № 2. – 2004. – С. 3–11.
7. Загвязинский В. Методология и методика дидактического исследования. – М.: Педагогика, 1982. – 160 с.
8. Краевский В. Моделирование в педагогическом исследовании / В кн.: Введение в научное исследование по педагогике: Учеб. пособие для студ. пед. ин-тов / Ю.Бабанский, В.Журавлев, В.Розанов и др. / Под ред. В.Журавлева. – М.: Просвещение, 1988. – С. 107–122.
9. Кримський С. Проект і проектування в сучасній цивілізації / Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико-орієнтований збірник / Кер. авт. кол. С.Шевцова. Наук. кер. і ред. І.Єрмаков. – К.: Департамент, 2003. – С. 6–15.
10. Крысько В. Психология и педагогика в схемах и таблицах. – Мн.: Харвест, М.: СМТ, 2000. – 384 с.
11. Кузнецов В. Герменевтика и гуманитарное познание. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 192 с.
12. Мамардашвили М. Философские чтения. – Санкт-Петербург: Азбука-классик, 2002. – 832 с.
13. Мариновська О. Технологічний підхід в освіті: сутність, специфіка, орієнтири реалізації // Джерела. – 2005. – № 1–2. – С.7–15.
14. Моторіна В. Методика викладання математики // http://www.pu.ac.kharkov.ua/kaphedras/mat_metodic/block2/rozdil3_6.htm
15. Педагогический словарь. В 2 т. / Гл. ред. И.Каигов. – М.: Изд. Акад. Пед. Наук, 1960. – Т. 1. – 774 с.
16. Петербургская школа: образовательные программы / Под ред. О.Лебедева. – Санкт-Петербург: Специальная литература, 1999. – 182 с.
17. Підласий І. Практична педагогіка або три технології: Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. – К.: Слово, 2004. – 616 с.
18. Сердюк О. Методологічні засади моделювання особистісно орієнтованої навчальної діяльності у вищій школі // Вища школа України. – № 1. – 2005. – С. 60–65.
19. Современный словарь по педагогике / Сост. Е.Рапацевич. – Мн.: Современное слово, 2001. – 928 с.

Анотація

У статті розглядається технологічна логіка мисленнєвого експерименту, теоретична модель поняття “проектно-впроваджувальна діяльність”.

Аннотация

В статье рассматривается технологическая логика мыслительного эксперимента, теоретическая модель понятия “проектно-внедренческая деятельность”.

Подано до редакції 06.11.2007.

© 2007

Міщенко О.М.

ПРОБЛЕМА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Формування громадянської відповідальності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу передбачає активну реалізацію новітніх педагогічних концепцій у діяльності загальноосвітніх шкіл, гімназій, педагогічних училищ, в яких навчається учнівська молодь віком 14-17 років і відноситься до категорії старшокласників. Сучасні підходи до реформування освіти – створення навчально-виховних закладів нового типу (12-тирічна школа, гімназія), удосконалення процесу громадянського виховання старшокласників в процесі вивчення предметів гуманітарного циклу має забезпечувати моральне формування учнів, ефективно використання сучасних інтенсивних, особистісно орієнтованих технологій у педагогічній практиці загальноосвітньої школи, гімназії, ліцею.

Соціальна роль особистості вчителя гуманітарних дисциплін, його професіоналізм невинно зростає в міру гуманізації та демократизації освіти. Такий підхід дозволяє здійснювати громадянське виховання

старшокласників в процесі вивчення предметів гуманітарного циклу, спонукає активізацію пізнавальної діяльності особистості у позаурочний час, реалізувати індивідуальний підхід, врахувати об'єктивні матеріальні умови. Це дозволяє розвивати громадянську відповідальність особистості учня, враховувати національні інтереси молоді.

Встановлено, що сучасні завдання формування громадянської відповідальності старшокласників в процесі вивчення предметів гуманітарного циклу актуалізували ряд проблем, пов'язаних з підвищенням наукового інтересу. Використання розвиваючих моделей навчання забезпечує ефективність результатів у соціалізації особистості та реалізації її інтелектуального потенціалу на різних етапах навчального процесу у підготовці майбутніх свідомих громадян незалежної держави України.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Здійснюючи дослідження, ми виявили, що проблему формування громадянської відповідальності старшокласників в процесі вивчення предметів гуманітарного циклу, роль органів самоуправління у виховному процесі розглядали автори: Г.Ващенко, Л.Виготський, Л.Занков, С.Русова, В.Сухомлинський та ін. Окремі аспекти гуманітарної освіти, формування духовності, художніх та естетичних умінь, музичних смаків досліджували І.Бех, Ю.Войцеховський, Д.Дейкун, Г.Пустовіт та ін.

У своєму дослідженні ми спиралися на психологічні та педагогічні концепції формування особистості В.Артемової, В.Барашової, А.Бабанського, Є.Вишневського, Н.Дем'яненко, А.Деркача, В.Заслуженюка, П.Ісаєвої, В.Кузовлева, К.Лазаренко, О.Леонтєва, Л.Миролюбова, С.Ружина, О.Федоришина та інших, які складають основу технології розвитку та виховання старшокласників.

Формулювання цілей статті... Аналіз праць, присвячених вивченню проблем виховання особистості громадянина та формування громадянської відповідальності особистості показав, що багато аспектів цієї проблеми потребують подальшого дослідження, а саме уточнення факторів формування означеної якості та їх теоретичне обґрунтування. Виходячи із окресленої вище актуальності проблем формування громадянської відповідальності нами поставлено завдання окреслити принципи та критерії формування громадянської відповідальності особистості у процесі навчання та виховання, їх теоретичне обґрунтування.

Виклад основного матеріалу дослідження... Ми розглядаємо, духовний розвиток особистості як пріоритетний напрямок діяльності громадянського виховання старшокласників в процесі вивчення предметів гуманітарного циклу, що є головною метою української системи освіти, відповідає умовам розвитку і самореалізації особистості громадянина України, формуванню поколінь, здатних навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства.

Реалізуючи засади системного аналізу виявили, що академік І.Бех у статті "Особистісно орієнтований виховний процес – сходження до людяності" [1] акцентує увагу на тому, що виховний процес у своєму історичному поступі завжди певним чином був пов'язаний з тією філософською проблематикою, яка осмислювала на відповідному світоглядному рівні ставлення людини до світу, сутність культури, вихідні цінності буття людини в світі, співвідношення її свободи і відповідальності, форми і типи людського менталітету. Вирішення цієї проблеми визначив і типи виховних процесів на основі яких розвивались громадянські риси особистості.

Український педагог, академік АПН України О.В.Киричук у науковому дослідженні: "Духовно-катарсична активність особи: сутність, функції, педагогічне стимулювання" [7] зазначає, що духовність – це, перш за все, сфера того, що людина шукає, а не того, чим вона уже володіє. Людина шукає опору тільки в самій собі, вона не репрезентує обставин, не захищає їх, вона відкриває саму себе як причину і мотив активності. Таким чином, у понятті "духовність" фіксується зріз людського буття, пов'язаний із здатністю людини створювати світ, специфічно внутрішній світ, вільний від жорстокої залежності щодо емпіричних обставин її існування. Автор дає таке твердження, що духовно-катарсична активність – це активність особистості, що спрямована, передусім, на відокремлення організму від середовища і необмежене підвищення його впорядкованості (чистоти) порівняно із середовищем. Стосовно громадянського виховання особистості, потреба в чистоті, потяг до духовного самоочищення – основа всіх релігійних культів, бо самоочищення – спосіб індивідуації, відособлення. Це є процес народження на світ майбутнього випускника загальноосвітньої школи, гімназії власними зусиллями.

Встановили, що український педагог В.Бутенко у праці "Основи духовного розвитку учнівської молоді у процесі художньо-естетичної освіти" [7] пише про методологічний пошук у системі художньої і естетичної освіти набуває все більшої виразності і предметності. Художня і естетична освіта покликана всіляко розвивати ідею створення педагогічних умов, які б розкривали об'єктивну цінність природного і соціального середовища, розвивали потенційні можливості окремої особистості, забезпечували поступове збагачення культурного фонду суспільства.

Здійснюючи науково-дослідницьку роботу, ми виявили, що осмислення духовності як програмно-цільової категорії знайшло своє відображення у нормативних державних документах. Серед них особливого значення набуває Конституція України, в якій визначено найважливіші демократичні принципи і норми суспільного життя, розбудови української держави, розвитку духовної культури суспільства і окремої особистості.

В українському педагогічному словнику [2] подається таке розуміння терміну “духовності”. Духовність – індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти “для інших”. Під духовністю переважно розуміють першу з цих потреб, під душевність – другу. Душевність характеризується добрим ставленням особи до людей, які її оточують, увагою, готовністю прийти на допомогу, розділити радість і горе. З категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона задумується над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб особистості є найважливішим завданням виховання. У дослідженні проблему духовності ми розглядаємо як основну складову частину у структурі громадянської відповідальності. Отже, духовність – специфічно людська риса, яка виявляється у багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних і емоційних запитах, моральності [6].

У процесі дослідження, розглядаючи проблему громадянської відповідальності, ми спиралися на теоретичний аспект про те, що пізнання є функцією свідомості, яка є специфічним проявом духовної життєдіяльності людини. Свідомість робить відомим (свідомим) зміст реальності, яка набуває при цьому предметно-мовної форми знання. Мова (і мовлення) органічно пов'язані зі свідомістю, будучи предметною формою існування останньої. Здійснювана свідомістю пізнавальна діяльність обов'язково є предметною не тільки за формою (мовним її аспектом), але і за змістом (диференційованим у систему розмежовано-визначених предметностей – об'єктів-значень). Свідомість відрізняється від “невідомих” проявів духовного життя тим, що останні не опредметнюються безпосередньо у мові (не “усвідомлюються”). Свідомість, будучи діяльним, а не субстанційним феноменом, реалізовується у актах спрямування на зовнішній світ.

Проблеми історичного розвитку європейської загальної середньої та вищої освіти досліджували сучасні вітчизняні та зарубіжні вчені (Л.Віннічук, В.Кравець, З.Хижняк, А.Чума та ін.).

Здобуття Україною незалежності, реформа її шкільної системи та відродження традиційної рідномовної освіти елітарних навчальних закладів – гімназій і ліцеїв, сприяли помітному посиленню інтересу до історії національного шкільництва як в Україні (А.Алексюк, А.Вихрущ, В.Галузинський, Н.Ничкало, Б.Ступарик та ін.), так і в еміграції (І.Ванат, І.Руснак, В.Троцинський та ін.).

Автор І.Курляк у праці “Розвиток класичної освіти на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX століття)” наголошує на розвитку освіти в Україні, яка реалізувалась у загальноосвітніх школах, гімназіях, дозволяла формувати особистість учня з позицій гуманістичного виховання [3].

Виявили, що у розв'язанні завдань громадянської відповідальності особливий інтерес викликає історія освіти на західноукраїнських землях, де в кінці XIX – на початку XX ст. формувалися теоретичні засади, а також досвід діяльності рідномовних елітарних шкіл. Одними з перших розпочали дослідження цих педагогічних явищ у західних регіонах України Л.Баїк, В.Гомоннай, Н.Дідух, Н.Заволока, А.Ігнат, Б.Мітюров. Однак у 60-70-ті роки вчені не могли об'єктивно висвітлювати й науково інтерпретувати історико-педагогічні явища, пов'язані з національно-культурним відродженням українців та роллю в цьому процесі прогресивної громадської й греко-католицького духовенства. Це завдання частково реалізували історики української освіти – діячі діаспори Г.Васькович, Є.Жарський, В.Кубійнович, В.Лев та ін. У цей же період були опубліковані й перші діаспорні мемуарні видання ювілейних книг, присвячених діяльності галицьких українських класичних гімназій.

Лише у 90-ті р. українські вчені отримали доступ до раніше закритих фондів, що дозволило ґрунтовно, історично-об'єктивно висвітлювати історію розвитку вітчизняної освіти. При цьому основоположне значення мало нове розуміння праць відомих українських культурно-освітніх, у тому числі релігійних діячів XIX– поч. XX ст. (С.Баран, А.Волошин, І.Герасимович, І.Кравецький, І.Копач, В.Мудрий, В.Сімович, С.Смаль-Стоцький, Л.Шанковський, А.Шептицький, А.Штефан, та ін.).

Аналіз наукових першоджерел показує, що праці Б.Ступарика, В.Гомоннай та інші поклали початок новій хвилі педагогічних досліджень з історії західноукраїнського шкільництва і стали першими кроками у створенні такої необхідної наукової картини об'єктивного розвитку освітніх закладів та інституцій в окремих регіонах Західної України – Галичині, Буковині, Закарпатті – на фоні специфічних для кожного з них суспільно-політичних та соціокультурних умов. На основі їх фундаментальних досліджень почали здійснюватися інші пошуки, присвячені вивченню вужчих локальних питань цієї широкої проблеми. Варто відзначити праці з проблем діяльності національних культурно-освітніх товариств (І.Андрухів, Г.Білавич, Д.Герцюк та ін.), виховної ролі релігійних об'єднань (І.Мицишин), а також дослідження, присвячені вивченню педагогічної думки, зокрема, в тогочасній періодиці (М.Кухта, Т.Завгородня, В.Росул), спадщини окремих педагогічних діячів (О.Вацеба, О.Ковальчук, Б.Михайлишин та ін.), питань національного виховання (Г.Гуменюк, Н.Сабат, Ю.Щерб'як та ін.), дидактичних систем та специфіки викладання окремих дисциплін у навчально-виховних закладах різного типу (Л.Кобиланська, В.Бобров, Л.Єршова, А.Лопухівська, І.Петрик та ін.).

Однак, нерозв'язаними залишилися питання еволюції змісту, формування структури ступеневої системи класичної освіти. Таким чином, аналіз історіографії досліджень, присвячених розвитку європейської загальної

освіти, висвітлив нерозробленість у сучасній педагогічній науці такого широкого напрямку, яким є історія класичної освіти, у тому числі на західноукраїнських землях у XIX – першій пол. XX століття. Загальна середня освіта має забезпечувати всебічний розвиток дитини як цілісної особистості, її здібностей і обдаровань [4].

У процесі дослідження, ми виявили, що певні теоретичні положення гуманістичної освіти, громадянського виховання учнів були опубліковані у навчальному посібнику, який рекомендований Міністерством освіти України “Сучасні педагогічні технології” [5] для викладацької професійної діяльності. В аналізованій праці висвітлені певні аспекти технології національно-патріотичного виховання учнів, технології основ народознавства, подані рекомендації щодо індивідуальної роботи педагогів, враховані можливості ефективної ролі дитячого руху у вихованні гуманістичних рис учнів, розкриті основні соціально-теоретичні питання. У даному посібнику зосереджена увага на таких проблемах:

- історичні аспекти педагогічної технології;
- методологічні особливості розвитку педагогічної технології у ВНЗ;
- психолого-педагогічні основи гуманізації навчання;
- пізнавальна діяльність – процес засвоєння соціального досвіду;
- формування творчої особистості майбутнього громадянина;
- методи навчання та діагностики у педагогічній технології;
- оптимізація техніки особистої праці викладача, вчителя;
- формування професійних оцінних навичок у студентів [5].

У ході пошукової роботи виявили, що в педагогічну лексику увійшло поняття “педагогічна технологія”. Однак однозначного трактування даного поняття не існує.

Технологія – це сукупність прийомів, які застосовуються в будь-якій справі, майстерності, мистецтві (тлумачний словник).

Педагогічна технологія – сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичною інструментовкою педагогічного процесу (Б.Т.Ліхачов).

Педагогічна технологія – це змістова техніка реалізації навчального процесу (В.П.Беспалько).

Педагогічна технологія – це опис процесу досягнення запланованих результатів навчання (І.П.Волков).

Технологія – це мистецтво, майстерність, уміння, сукупність методів обробки, зміни стану (В.М.Шепель).

Технологія навчання – це складова процесуальна частина дидактичної системи (М.Чошанов).

Педагогічна технологія – це продумана у всіх деталях модель спільної педагогічної діяльності з проектування організації і проведення навчального процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для учасників цього процесу (В.М.Монахов).

Технологія навчання – це галузь орієнтована в більшій мірі на учня, а не на предмет вивчення, на перевірку виробленої практики (методів і техніки навчання) в ході емпіричного аналізу й широкого використання аудіовізуальних засобів у навчанні, визначає практику в тісному зв'язку з теорією навчання (С.У.Гончаренко).

Педагогічна технологія означає системну сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методичних засобів, що використовуються для досягнення педагогічних цілей (М.В.Кларін).

Педагогічна технологія – це системний метод створення, застосування й визначення процесу навчання і засвоєння знань, з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, завданням якого є оптимізація освіти (ЮНЕСКО) [4].

Причиною розходжень в трактуванні змісту терміну “педагогічна технологія”, на наш погляд, є розгляд проблеми з різних позицій системного підходу: структурного, функціонального, кібернетичного. Однак при всіх наявних відмінностях у підходах до пояснення суті і змісту педагогічної технології відзначимо головну рису – її спрямованість на створення оптимальних умов для розв'язання практичних задач.

У дослідженні, виходячи зі змістового узагальнення всіх поданих вище означень, педагогічна технологія може бути обґрунтована за такими трьома аспектами:

- 1) науковим: педагогічна технологія – частина педагогічної науки, що вивчає і розробляє цілі, зміст і методи навчання, а також проектує педагогічні процеси;
- 2) процесуально-описовим: опис процесу, сукупність цілей, змісту, методів і засобів для досягнення запланованих результатів навчання;
- 3) процесуально-діяльним: здійснення технологічного процесу функціонування всіх особистісних, інструментальних і методичних педагогічних засобів.

Отже, педагогічна технологія функціонує в якості процесу, що відображає сутність нашої проблеми дослідження і дає змогу використати найбільш раціональні шляхи виховання, і виступає в ролі модульно-пізнавального аспекту, що розкриває принципи і засади, які реалізуються у навчально-пізнавальній діяльності, і в якості реального виховного процесу формують громадянську відповідальність учнів сучасної школи.

Проблему ефективного застосування процесу формування громадянської відповідальності старшокласників у ході вивчення предметів гуманітарного циклу варто розглядати виходячи з чіткої системи класифікації виховних завдань громадянського спрямування. У процесі дослідження, ми вирішували сучасні складні завдання гуманістичної освіти старшокласників (матеріали подаються у другому розділі дослідження), які здобувають загальноосвітні знання, вміння та навички, спираючись на якісно нові підходи до побудови всієї системи навчально-виховного процесу у загальноосвітніх школах, гімназіях. Сучасний вчитель має конкретну мету – навчити старшокласників умінню здобувати знання, розвивати в них пізнавальну потребу вчитися, забезпечувати майбутніх випускників пізнавальними засобами, необхідними для розвитку їх інтелектуальних, гуманістичних здібностей. У цьому процесі важливу роль відіграє використання різних підходів до класифікації педагогічних технологій.

У дослідженні при визначенні суті громадянської відповідальності як складника процесу громадянського виховання слід виходити зі змісту і характеру діяльності вчителя, що сприяє неперервному розв'язку виховних завдань (аналітико-рефлексивних, організаційно-діяльних, оцінно-інформаційних, корекційно-регулюючих, комунікативних). Під громадянською відповідальністю розуміємо сукупність науково обґрунтованих способів організації виховної діяльності (в тому числі способів і прийомів впливу вчителя на себе і на старшокласників) реалізація яких приводить до оптимального розв'язання поставлених завдань.

Як вважає дослідник Г.К.Селевко, поняття "громадянська відповідальність" в освітній практиці вживається на трьох ієрархічних рівнях:

1. Загальнодидактичний рівень: загальнодидактичний процес, що характеризує цілісний освітній рівень в регіоні, навчальному закладі, на певному ступені навчання. Тут громадянська відповідальність синонімічна виховній системі: до неї входить сукупність цілей, змісту, засобів і методів виховання, алгоритм діяльності суб'єктів і об'єктів громадянського виховного процесу.

2. Предметний рівень: до нього входить сукупність методів і засобів для реалізації певного змісту виховання в рамках даної навчальної дисципліни, групи (поток), діяльність вчителя загальноосвітньої школи, гімназії у формуванні громадянської відповідальності.

3. Локальний (модульний) рівень: локальний процес передбачає розкриття окремих частин виховного спрямування, розв'язання часткових дидактичних і виховних завдань (процес громадянської діяльності, формування понять, виховання окремих особистісних гуманітарних якостей, реалізацію практичного та лабораторного заняття, процес контролю, процес самостійної роботи і ін.).

Процес формування громадянської відповідальності не існує у відриві від загальної методології, цілей і змісту цілісного педагогічного процесу і є його організаційно-методичним інструментарієм. Основними критеріями вважаємо:

- наявність чіткої мети виховання старшокласників;
- структурування змісту у вигляді системи виховних завдань;
- наявність досить чіткої логіки, послідовності дій, операцій;
- визначення способів взаємодії учасників виховного процесу;
- мотиваційне забезпечення діяльності вчителя загальноосвітньої школи, гімназії у формуванні громадянських переконань;
- визначення меж регламентованої громадянської діяльності і творчості учасників виховного процесу;
- наявність засобів і способів одержання громадянської інформації (інформаційне забезпечення).

Громадянська відповідальність старшокласників підпорядкована певним принципам, які відображають закономірності виховного процесу. Серед них:

1. Принцип природовідповідності означає таку побудову виховного процесу, яка в найбільшій мірі відповідає природнім механізмам засвоєння громадянських знань старшокласниками і забезпечує розвиток їх мислення.

2. Принцип інтенсивності означає, що швидкість засвоєння способів діяльності з заданими її показниками є реальною у загальноосвітній підготовці формування громадянських переконань у майбутнього випускника.

3. Принцип врахування рівня розвитку старшокласника і відповідності впливу громадянського виховання цьому рівневі.

4. Принцип динамічності педагогічної позиції означає, що перебуваючи у суб'єкт-об'єктних і суб'єкт-суб'єктних стосунках, що постійно змінюються: діяльність вчителя загальноосвітньої школи, гімназії повинна бути природньо і органічно змінювати власну позицію у відповідності з ходом розв'язання завдань громадянського виховання старшокласників.

5. Принцип оригінальності і новизни педагогічних впливів означає необхідність врахування ролі громадянської відповідальності, сприйняття позитивних емоцій майбутнього активного громадянина незалежної України.

6. Принцип громадянської орієнтованості на відносини вимагає наукової організації громадянського впливу відповідно до логіки виконання майбутніх обов'язків громадянина.

7. Принцип міри вимагає оптимального поєднання різних видів громадянської діяльності старшокласників.

8. Принцип компенсаторності передбачає необхідність спрямованої особливої уваги самовихованню і саморозвитку, розвитку власної громадянської індивідуальності, бо саме унікальність, неординарність, нестандартність особистості майбутнього випускника дозволяє йому (хоча б частково) компенсувати недостатній досвід у реалізації окремих громадянських переконань.

9. Принцип громадянських аналогій і запозичень з одного боку, демонструє тісний взаємозв'язок громадянської відповідальності з іншими видами людської діяльності (соціальною психологією, громадянською, гуманітарною і ін.), а з іншого боку, вимагає обов'язкової педагогічної інтерпретації всіх виховних запозичень для перетворення їх у педагогічні засоби громадянського виховання.

10. Принцип діагностичної ціленаправленості громадянського виховання вимагає такої постановки мети, яка дозволяла б об'єктивно і однозначно контролювати міру загальноосвітньої та громадянської підготовки майбутнього випускника.

Встановлено, що принципи розкриття громадянської відповідальності носять загальний характер і становлять своєрідне ядро педагогічної майстерності вчителя. Реалізація цих принципів можлива лише у їх сукупності і взаємозв'язку [4].

У теорії і практиці існує багато варіантів громадянської підготовки майбутніх випускників, а отже багато освітніх завдань. За сутнісними та інструментально значимими властивостями (наприклад, цільовій орієнтації, характером взаємодії вчителя і старшокласника, організації громадянського виховання), на наш погляд, слід виділити такі аспекти реалізації громадянської відповідальності:

1. За філософською основою: матеріалістичні та ідеалістичні, діалектичні і метафізичні, наукові і релігійні, гуманістичні і антигуманістичні, антропософські і теософські, прагматичні і екзистенціалістичні, вільного громадянського виховання і примусу.

2. За ведучим фактором психологічного розвитку: біогенні, соціогенні, психогенні технології. Хоч особистість є результатом сукупного впливу біогенних, соціогенних і психогенних факторів і конкретна технологія завжди комплексна, все ж вона має своїм акцентом той чи інший бік процесу громадянського виховання.

3. За науковою компенсацією засвоєння громадянського досвіду виділяють: асоціативно-рефлекторні, біхевіористичні, гештальттехнології, інтеріоризаторські, розвиваючі, сугестивні.

Особистісно-орієнтовані процеси виховання ставлять в центр всієї освітньої системи особистість старшокласника, забезпечують комфортні, безконфліктні і безпечні умови його формування, сприяють розвитку найважливіших факторів формування громадянської відповідальності особистості. Особистість старшокласника в такому процесі є не тільки суб'єкт, але і суб'єкт пріоритетний, вона є метою виховної системи, а не засобом досягнення якихось інших цілей. Такий виховний процес називають ще антропоцентричним [5].

Таким чином, особистісно-орієнтований підхід до громадянського виховання старшокласників характеризуються антропоцентричністю, гуманістичною і психотерапевтичною спрямованістю, мають за мету різнобічний, вільний і творчий розвиток майбутніх випускників загальноосвітньої школи, гімназії у формуванні громадянських переконань.

В межах особистісно-орієнтованого процесу формування громадянської відповідальності старшокласників самостійними напрямками виділяються гуманно-особистісні підходи, підходи співробітництва і реалізація вільного громадянського виховання. Гуманно-особистісний процес характеризуються в першу чергу своєю гуманістичною сутністю, психотерапевтичною спрямованістю на підтримку особистості майбутнього випускника, допомогу йому у формуванні громадянських переконань. Такий підхід сприяє формуванню оптимістичної віри в творчі громадянські сили старшокласника, заперечуючи примус.

Процес співробітництва дозволяє реалізувати демократизм, рівність, партнерство в суб'єкт-суб'єктних стосунках вчителя і старшокласника загальноосвітньої школи та гімназії. Вчитель і старшокласник спільно розробляють цілі, зміст громадянського виховання, дають оцінки, перебуваючи в стані співпраці, співтворчості у формуванні громадянських переконань.

Процес формування громадянської відповідальності орієнтована на надання старшокласнику свободи вибору і самостійності. Здійснюючи вибір, майбутній випускник найкращим чином реалізує позицію суб'єкта, йдучи до результату від внутрішньої потреби, а не від зовнішнього впливу. Це дає можливість реалізувати громадянську відповідальність особистості майбутнього випускника загальноосвітньої школи, гімназії.

Висновки... Основою громадянської відповідальності є духовний розвиток особистості, який вважається пріоритетним напрямом діяльності формування громадянських переконань старшокласників в процесі вивчення предметів гуманітарного циклу. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначається, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості

як громадянина України, формування поколінь, здатних навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства. Встановлено – відомі вчені-педагоги у своїх працях акцентують увагу на тому, що виховний процес у своєму історичному поступі завжди певним чином був пов'язаний з тією філософською проблематикою, яка осмислювала на відповідному світоглядному рівні ставлення людини до світу, сутність культури, вихідні цінності буття людини в світі, співвідношення її свободи і відповідальності, форми і типи людського менталітету. Характер вирішення цієї проблематики визначив і типи виховних процесів на основі яких розвивались громадянські риси особистості, дозволив більш ефективно використовувати у навчально-пізнавальній діяльності інтенсивні технології формування громадянської відповідальності старшокласників при вивченні гуманітарних дисциплін у загальноосвітній школі, гімназії, педагогічному училищі.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. – К., 1998. – 204 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Курляк І.Є. Розвиток класичної освіти на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX століття): Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2000. – 43с.
4. Нісімчук А.С. Педагогіка: Підручник.–Л.:Видавництво “Ставропігон”,2006.–340 с.
5. Нісімчук А.С. Технологія гуманістичного виховання студентів.– Луцьк,2001.– 80 с.
6. Педагогічний словник /За ред. М.Ярмаченка– К.:Педагогічна думка, 2001.–516 с.
7. Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні 1992-2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України /Академія педагогічних наук України. – Частина 2. – Харків: “ОВС”, 2002. – 416 с.

Анотація

Стаття присвячена висвітленню проблеми громадянської відповідальності особистості у сучасних теоретичних дослідженнях, проаналізовано праці відомих українських вчених у царині громадянського виховання. В процесі дослідження встановили, що формування громадянської відповідальності не існує у відриві від загальної методології, цілей і змісту цілісного педагогічного процесу загальноосвітньої школи, гімназій, педагогічних училищ і є його організаційно-методичним інструментарієм.

Аннотація

В статье исследуется проблемы гражданской ответственности в современных теоретических исследованиях, анализируются работы известных украинских ученых в области общественного воспитания. В процессе исследования было установлено, что формирование гражданской ответственности не существует отдельно от общей методологии, целей и задач всего педагогического процесса общеобразовательной школы, лицеев, педагогических училищ и это организационно-методическим инструментарием.

Подано до редакції 31.10.2007.

© 2007

Стасюк М.В.

ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ – ОДНА З ОСНОВНИХ ПЕРЕДУМОВ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Провідними ознаками сучасної педагогіки є орієнтація на формування діяльної, творчо активної особистості, здатної самостійно мислити і творити. Формування такої особистості об'єднує інтереси соціального розвитку, шкільної середньої та вищої освіти, педагогічної науки і практики. Нині важливо навчити учнів мислити самостійно, нових способів діяльності, самостійного пошуку, тобто всього тому, що інтегрується поняттям “творча активність”. Важливу роль у підготовці дітей до активної творчої діяльності, самовиховання відіграє особистість педагога, оскільки, діючи творчо, вчитель самостійно виважує результати своєї діяльності. У роботі він опирається на свої внутрішні властивості, риси, розвиток яких забезпечує його професійний саморозвиток, а через нього – і розвиток учня. Важливим є положення про те, що ефективність навчально-виховного процесу залежить не тільки від рівня теоретичної та практичної підготовки педагога, але й від його духовності, творчої наснаги. Особливого значення ці положення набувають для вчителя мистецьких дисциплін, зокрема вчителя музики. Вчитель має розвинути чутливість учнів до музики, ввести їх у світ краси й добра, відкрити в музиці животворне джерело людських почуттів і переживань. Саме художньо-творчий розвиток дітей стає провідним завданням музичної педагогіки. Великого значення у цьому процесі набуває цілеспрямована професійно-педагогічна діяльність вчителя. Проте, не кожна діяльність вчителя стає запорукою творчого розвитку дітей. Вона ж прямопропорційно залежить від творчої активності вчителя.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Вагоме значення для розкриття проблеми творчої активності особистості мають праці психологів Л.Виготського, Т.Ільїна, А.Крупнова, В.Моляко, Б.Теплова, В.Рибалки, С.Рубінштейна та ін.; педагогів В.Бутенко, Л.Коваль, О.Рудницької, В.Шпака, А.Щербо, та ін.